

ביאורים

אחת ההשלכות החשובות של חכמת האדם היא היכולת שלו להכין תכנון נכון וראוי לחייו בכלל ולביטוסו הכלכלי בפרט. בתכנון זה הוא ייגש אל משימות החיים בצורה מושכלת ומתוכננת, וישתדל לתכנן את יכולתו הכלכלית בהתאם לצרכיו העתידיים. הוא ישליט את השכל על רגשותיו, כך שכל החלטותיו תהיינה על פי חכמה ולא על פי רגשות מתחלפים ומשיכות מזדמנות. ייזהר שלעולם לא ירד מנכסיו, ומתוך תחושת האחריות שלו הוא גם יעשה סייגים ויחמיר על עצמו מעט, מתוך תוספת אחריות. אמנם התנהגות זו תבטא בעיקר בדברים שבינו לבין עצמו, כגון בענייני אכילתו. אולם, גם בדברים שבינו לסביבה כגון בבגדיו המשפיעים על תדמיתו ועל יחסיו עם אחרים, בהם ישמור על רמה ממוצעת, כך שלא יבלוט לא לטובה ולא לרעה. על ידי זה אחריותו תישאר מכוונת למטרתה, ולא תשמש אותו להשיג תארי כבוד כאדם אחראי, פרוש וכד'. כמו כן יקפיד שכווד האחריות ייפול עליו, ולא על אחרים. הוא יתאמץ להטיב ולדאוג לאשתו ולילדיו, ולא ינצל את האחריות הכלכלית של המשפחה כתירוץ להיפטר מחובותיו כלפיהם. להפך, עוד יוסיף להם על חשבוננו, ויחמיר על עצמו עוד ובלבד שתגדל טובתו עמם.

גם יחסים עסקיים של תלמיד חכם מיוחדים וניכרים. לפני שהוא רואה מולו פוטנציאל עסקי הוא רואה מולו בני אדם, ומידותיו קודמות לציפייתו לכסף. גישתו הבסיסית לכול היא חיובית, עינו ותרינית, אך עם זאת הוא זוכר שהתנהגות זו אינה חובה ואינה ברורה מאליה, גם אם אצלו היא הרגל, ולכן במה שנוגע לאחרים הוא יקפיד וידקדק. כללו של דבר לעולם יהא רחמן וטוב לב, ולא לוחמני ותוקפני, זאת אפילו בענייני העסקים שמטבעם הם בעלי אופי תחרותי. דרך זו בדרך כלל גורמת לטובות רבות, אך גם כאשר היא תביא לו פגיעות או עלבונות יספוג ויקבל באהבה. זו ההתנהגות המרשימה ביותר של החכם בעיני הבריות, ולכן בה יזכה לקדש את שם ה' באופן מיוחד.

הרחבות

שמירה על כוחות הגוף כחלק מעבודת ה'

וְלֹא יִטְרִיחַ עַל עֲצָמוֹ יֵתֵר מְדִי. הרמב"ם מדרין לשמור על צרכי הגוף ולא לאמץ את הכוחות בצורה מוגזמת. שמירה על כוחות הגוף מתוך כוונה לעסוק בעבודת ה' בצורה טובה יותר היא חלק מעבודת ה' עצמה, כפי שהסביר הרמב"ם בפרקים הקודמים. הרב דוד הלוי סגל (בעל ה"ט"ז) מרחיב את הדברים ומשווה בין מי שמאמץ את עצמו בלימוד תורה לבין מי ששומר על כוחות גופו ונפשו מתוך מגמה ללמוד ביתר שאת: "מי שאוכל ושותה ומעדן נפשו כדי שיהיה בריא וחזק לעבודת ה' יתברך יש לו שכר כמו שמתענה". ה"ט"ז מסמין את דבריו על הפסוק "שָׁנָא לָכֶם מִשְׁכִּימֵי קוֹם מֵאֲחֵרֵי שְׁבֶת אֲכָלִי לֶחֶם הָעֵצִיבִים כֵּן יִתֵּן לִידֵידוֹ שָׁנָא" [תהילים קכז, ב] ומסביר: "יש תלמידי חכמים מנדיין שינה מעיניהם ועוסקים בתורה הרבה, ויש תלמידי חכמים שישנים הרבה כדי שיהיה להם כוח החזק וזריזות לב לעסוק בתורה, ובאמת יכול ללמוד בשעה אחת מה שזה מצטער ועוסק בשני שעות, ובודאי שניהם יש להם שכר בשוה. על כן אמר 'שוא לכם' דהיינו בחנם לכם שאתם מצטערים ומשכימים בבוקר, ו'מאחרי שבת' בלילה במממטים שנתם, זה בחנם, כי 'כן יתן' ה' לידידו שיהיה דהיינו מי שישן הרבה כדי שישחק מחוה בתורה, ונתן לו הקדוש ברוך הוא חלקו בתורה כמו אותו שמממט בשניה ומצטער עצמו, כי הכל הולך אחר המחשבה" [ט"ז אבן העזר כה, א].

היחס לאשתו

וְיִכְבֹּד אֶשְׁתּוֹ. על כיבוד האשה מוסיף הרמב"ם במקום אחר: "שהיה אדם מכבד את אשתו יתר מגופו, ואוהבה כגופו. ואם יש לו ממון, מרבה בטובתה כפי הממון. ולא יטיל עליה אימה יתרה. ויהיה דיבורו עימה בנחת, ולא יהיה עצב ולא רוגז" (הלכות אישות טו, יט-כ, ליחס האשה לבעלה ראה שם).

חשיבות המלאכה

מִי הָאִישׁ וכו'. הסדר במקרא: בנה בית, נטע כרם, אירס אשה. והעיקר הנלמד מן המקרא, בכל זמן גם בזמן הזה, הוא שישאיר האדם אשה לאחר הכנה מתאימה, ורבנו שינה מן הסדר שבמקרא כדי להדגיש שהפרנסה קודמת לכל. מכל מקום, החכם חייב להימנע מלהטיל את עצמו על הציבור גם בזמן הזה, וחייב ללמוד מלאכה בגיל צעיר (וראה הלכות תלמוד תורה א, ט; ג, י).

י, תלמיד חכמים מכלכל דבריו במשפּט:° אוכל ושותה וזן את אנשי ביתו כפי ממונו והצלחתו, כלכל דבריו ולא יטריח על עצמו יתר מדי°.

י, צו חכמים בְּדַרְכֵי אֶרֶץ שְׁלֹא יֵאָכֵל אָדָם בָּשָׂר אֶלָּא לְתַאֲבֹן, שְׁנָאֵמֹר: "כִּי תֵאָוֶה נִפְשְׁךָ לֵאָכֵל בָּשָׂר" (דברים יב, ג). דִּי לוֹ לְבָרִיא לֵאָכְלוּ מֵעֶרֶב שֶׁבֶת לְעֶרֶב שֶׁבֶת. וְאִם הָיָה עֹשֶׂי כִּדִּי לֵאָכֵל בָּשָׂר בְּכָל יוֹם - אוֹכֵל.

י, צו חכמים וְאָמְרוּ: לְעוֹלָם יֵאָכֵל אָדָם פָּחוֹת מִן הָרְאוּי לוֹ לְפִי מִמוֹנוֹ, וְיִלְבֹּשׁ כְּרָאוּי לוֹ, וְיִכְבֹּד אֶשְׁתּוֹ. וּבְנָיו יֵתֵר מִן הָרְאוּי לוֹ.

יא, דָּרָךְ בְּעֵלֵי דָעָה שִׁיקְבֶּע לוֹ אָדָם מְלָאכָה הַמְּפָרְנֶסֶת אוֹתוֹ תַּחֲלָה, וְאַחֵר כֶּךָ יִקְנֶה בֵּית דִּירָה, וְאַחֵר כֶּךָ יִשָּׂא אִשָּׁה, שְׁנָאֵמֹר: "מִי הָאִישׁ אֲשֶׁר נָטַע כָּרֶם וְלֹא חָלְלוֹ" [...] אֲשֶׁר בָּנָה בֵּית חֹדֶשׁ [...] אֲשֶׁר אָרַשׁ אִשָּׁה" (שם כה-ז, בסדר ציטוט שונה).

יא, אָבֵל הַטָּפְשִׁין מִתְחַלְלִין לְשָׂא אִשָּׁה, וְאַחֵר כֶּךָ אִם תִּמְצָא יְדוֹ יִקְנֶה בֵּית, וְאַחֵר כֶּךָ בְּסוֹף יָמָיו יִחֹזֵר לְבָקֶשׁ אֲמָנוּת° אוֹ יִתְפָּרֵס מִן הַעֲדָקָה. וְכֵן הוּא אוֹמֵר בְּקָלּוֹת: "אִשָּׁה תֹאֲרֶשׁ [...] בֵּית תִּבְנֶה [...] כָּרֶם תִּטַּע" (שם כח), כְּלוֹמֵר יִהְיֶה מַעֲשֵׂיךָ הַפּוֹכִיחַ, כִּדִּי שְׁלֹא תַצְלִיחַ דְּרָכֶיךָ. וּבִבְרָכָה מָה הוּא אוֹמֵר? "וְיִהְיֶה דוֹד לְכָל דָּרְכּוֹ מִשְׁפִּיל, וְיִי עֲמוֹ" (שמואל א יח, ד).

יב, וְאִסּוּר לְאָדָם לְהַפְקִיר° אוֹ לְהַקְדִּישׁ° כֵּל נִכְסָיו, וְיִטְרִיחַ עַל הַבְּרִיּוֹת°. וְלֹא יִמְכֹּר שְׂדֵה וְיִקְנֶה בֵּית, וְלֹא בֵּית וְיִקְנֶה מִטְּלָלִין אוֹ יַעֲשֶׂה סְחוּרָה בְּדָמֵי בֵּיתוֹ; אָבֵל מוֹכֵר הוּא מִטְּלָלִין וְקוֹנֶה שְׂדֵה. כְּלָלוֹ שֶׁלְדָּבָר: יָשִׁים מִגִּמְתּוֹ° לְהַצְלִיחַ נִכְסָיו, לֹא לְהַתְנַאוּת מִעַט לְפִי שְׂעָה אוֹ לְהַנֹּחַת מִעַט וְיִפְסִיד הַרְבֵּה.

יג, מִשָּׂאֵן וּמוֹתֵן שֶׁלְתִּלְמִידֵי חֲכָמִים בְּאֵמָת וּבְאֲמוּנָה: אוֹמֵר עַל לָאו - 'לָאו', וְעַל הֵינ' - 'הֵינ'°. מִדְּקָדֵק עַל עֲצָמוֹ בְּחֻשְׁבוֹן°, וְנוֹתֵן וּמוֹתֵר לְאַחֲרִים כְּשִׁישָׁח מִהוּ, וְלֹא יִדְקָדֵק עָלֶיהָ. וְנוֹתֵן דָּמֵי הַלֵּקַח לְאַלְתֵּר°. וְאִינוֹ נַעֲשֶׂה לֹא עֶרֶב° וְלֹא קִבְּלָן°, וְלֹא יָבוֹא בְּהַרְשָׁאָה°.

יג, מְחַיֵּב עֲצָמוֹ בְּדָבָרֵי מִקָּח וּמִמְכָּר° בְּמִקּוֹם שֶׁלֹּא חִיְבָה אוֹתוֹ תוֹרָה, כִּדִּי שִׁיעֲמֹד בְּדַבּוּרוֹ וְלֹא יִשְׁנֶה. וְאִם נִתְחַיְבוֹ לוֹ אַחֲרִים בְּדִין - מֵאֲרִיךְ לֵהֵן וּמוֹחֵל לָהֶן, וּמְלֹחֶה וְחוֹנֵן°. וְלֹא יֵרֵד לְתוֹךְ אֲמָנוֹת חֲבֵירוֹ°, וְלֹא יִצֹר לְאָדָם בְּעוֹלָם בְּחַיּוֹ.

יג, כְּלָלוֹ שֶׁלְדָּבָר: יִהְיֶה מִן הַנִּדְפָּיִן וְלֹא מִן הַרּוֹדְפִין, מִן הַנֶּעֱלָבִין וְלֹא מִן הַעוֹלָבִין. וְאָדָם שֶׁהוּא עוֹשֶׂה כָּל הַמַּעֲשִׂים הָאֵלֶּי וְכִיּוּצָא בָּהֶן, עָלָיו הַפְּתוּב אוֹמֵר: "וְיֵאָמֵר לִי עֲבָדִי אֶתָּה, יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בָּךְ אֶתְפָּאָר" (ישעיה מט, ג).

במשפּט - לפי שיקול הדעת. **וְלֹא יִטְרִיחַ עַל עֲצָמוֹ יֵתֵר מְדִי** - לא יתאמץ לחיות ברווחה יותר מכפי יכולתו, וגם כדי שלא ישקע בחובות מיותרים. **וְלֹא חָלָלוֹ** - מפני שעדיין לא הגיע לשנתו הרביעית. **אָמָנוֹת** - מקצוע. **וְיִהְיֶה דוֹד לְכָל דָּרְכּוֹ מִשְׁפִּיל וְיִי עֲמוֹ** - כשאדם מנהל את חייו בחכמה ובדרך ה', ה' עמו. **לְהַפְקִיר... כֵּל נִכְסָיו** - לוותר על הבעלות על נכסיו ולמסור אותם לכל מי שחפץ בהם. **לְהַקְדִּישׁ** - לבית המקדש. **וְיִטְרִיחַ עַל הַבְּרִיּוֹת** - שאם יישאר עני, תיפול פרנסתו על הציבור. ובמקום אחר כתב רבנו בלשון חריפה על מי שמקדיש את כל נכסיו: "ואין זו חסידות אלא שטות, שהרי זה מאבד כל ממון, ויצטרך לבריות, ואין מרחמין עליו. ובזה וכיוצא בו אמרו חכמים: חסיד שוטה - מכלל מבלי [הורס] עולם" (ערכים ח, ג). **מִמְתָּו** - מטרות. **הֵינ** - כן. **מִדְּקָדֵק עַל עֲצָמוֹ בְּחֻשְׁבוֹן** - נותן בדיוק את מה שהתחייב. **וְנוֹתֵן דָּמֵי הַלֵּקַח לְאַלְתֵּר** - משלם מיד את כספי הקנייה. **עֶרֶב** - המתחייב שאם לא יפרע חברו את חובו למי שהלווה לו, יפרע הוא את חובו של הלווה. **קִבְּלָן** - האומר: "הלווה לו, ואני נותן לך", גובים ממנו תחילה, והוא נפרע מן הלווה (לווה ומלווה כה, ה). **הַרְשָׁאָה** - כתב הסכמה לשליח לבצע פעולות משפטיות בשם המרשה, כגון לתבוע אותו למשפט. **וְלֹא יָבוֹא בְּהַרְשָׁאָה** - לא יחליף את חברו בעסקיו, וגם זה כדי שלא ייכנס לזרות. **מְחַיֵּב עֲצָמוֹ בְּדָבָרֵי מִקָּח וּמִמְכָּר וכו'** - עומד דיבורו (מכירה ז, ח). **מֵאֲרִיךְ לָהֵן** - את זמן פירעון התשלום. **חוֹנֵן** - מרחם. **וְלֹא יֵרֵד לְתוֹךְ אֲמָנוֹת חֲבֵירוֹ** - שלא יתחרה בפרנסתו של חברו (מלבד ללימוד תינוקות ראה תלמוד תורה ב, ז). **וְלֹא יִצֹר** - ולא יציק לו. **יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בָּךְ אֶתְפָּאָר** - ובמעשים אלו יש קידוש השם (יסורי התורה ה, א).